

Stručni članak
dr Jelena Žunić Cicvarić

Savremeni pristupi vaspitanju: Odustajanje od telesnog kažnjavanja kao korak ka poštovanju prava deteta i izgradnji zdravog društva

Zakonski okviri i društvene polemike

Povod za ponovno i detaljno razmatranje vaspitnih praksi u našoj zemlji jeste novi **Porodični zakon**, koji, između ostalog, eksplicitno predviđa potpunu zabranu telesnog kažnjavanja dece. Ova zakonska inicijativa izazvala je izuzetno veliko interesovanje javnosti, ali i pokrenula talas veoma različitih, a neretko i burnih reakcija. Stavovi građana i stručnjaka kreću se u širokom rasponu: dok jedni u ovom zakonu vide ključan i preko potreban korak ka jačoj i doslednijoj zaštiti najmlađih, drugi ga doživljavaju kao preterano i neopravdano mešanje države u privatni porodični život. Usled toga, u javnom prostoru se neprestano nameće pitanje: da li je vaspitanje dece isključivo privatna stvar jedne porodice ili tema koja prevazilazi okvire porodičnih odluka?

Da bi se ova dilema razrešila, važno je istaći da deca nisu vlasništvo roditelja niti države, već nosioci prava, kao i svi drugi građani. Prava deteta su jasno definisana Konvencijom o pravima deteta UN, koju je naša država prihvatila i obavezala se da primenjuje. Konvencija obavezuje državu da decu zaštiti od svih oblika nasilja, bez izuzetka, što obuhvata i svaku praksu koja narušava njihovo dostojanstvo, fizički ili psihički integritet. Zabrana se, dakle, ne uvodi da bi se ograničila roditeljska uloga, već da bi se obezbedilo dosledno poštovanje osnovnih prava deteta u praksi.

Fenomen telesnog kažnjavanja: Gde prestaje vaspitanje, a počinje nasilje?

Pod pojmom „telesno kažnjavanje” podrazumeva se kažnjavanje uz upotrebu fizičke sile sa namerom da se neko povredi ili da mu se učini neugoda. Sa stručnog stanovišta, svaka kazna upotrebom sile jeste telesno kažnjavanje, bez obzira koliko je blaga (npr. udarac po ruci kada dete prospe piće). Ono se najčešće manifestuje kao udaranje i „ćuškanje”, ali obuhvata i šutiranje, drmsanje, prisiljavanje na boravak u neugodnim položajima i nasilno hranjenje.

Jednako su pogrešni i psihički oblici kažnjavanja koji nisu fizički, ali su okrutni jer namerno čine da se deca osećaju preplašeno ili posramljeno, čime se iskazuje veliko nepoštovanje prema njima.

Statistički podaci i rasprostranjenost prakse u Srbiji

Istraživanja pokazuju da je nasilno disciplinovanje i dalje dominantan obrazac u velikom broju porodica u Srbiji. Podaci UNICEF-a ukazuju na sledeće:

- Oko 45% dece uzrasta do 14 godina u Srbiji izloženo je nekom obliku nasilnog disciplinovanja.
- Fizičko kažnjavanje je najzastupljenije kod najmlađe dece, posebno u uzrastu od 3 do 4 godine, kada ona tek uče granice i samokontrolu.
- Samo oko 20% dece u Srbiji odrasta uz isključivo nenasilne metode vaspitanja.

- Beleži se blago opadanje fizičkog kažnjavanja u poslednjih 10–15 godina, ali ono i dalje ostaje društveno prisutna i „normalizovana” praksa.

Štetnost i dugoročne posledice telesnog kažnjavanja

Ne postoji nijedan dokaz da je fizičko ili kažnjavajuće vaspitanje korisno za razvoj. Naprotiv, sve grube metode – udarci, vikanje, emocionalno uslovljavanje, posramljivanje – nose negativne posledice. One ugrožavaju zdravlje, integritet i dostojanstvo deteta, a decu uče da je nasilje prihvatljiva strategija za razrešavanje sukoba i nametanje sopstvene volje. Telesno kažnjavanje ostavlja trajne posledice po fizički i psihički razvoj, često vodeći do ponavljanja nasilničkog ponašanja u odraslom dobu.

Ono nije delotvorno kao sredstvo disciplinovanja jer deluje samo trenutno. Telesno kažnjavanje boli fizički i emocionalno, te izaziva dubok „bol unutra” koji pogoršava činjenica da odrasli to odobravaju. Deca izložena ovoj praksi imaju veću verovatnoću da budu agresivna, neprijateljski nastrojena, da imaju teškoće u razlikovanju ispravnog od pogrešnog, kao i probleme sa mentalnim zdravljem.

Deformacija stavova: Analiza najčešćih zabluda

U javnosti i dalje postoje duboko ukorenjena uverenja koja opravdavaju telesno kažnjavanje. Iz ugla savremenih saznanja i prava deteta, ključno je razjasniti najčešće zablude:

- **Zabluda o pravu na izbor vaspitanja:** Deca nisu vlasništvo roditelja već osobe sa dostojanstvom. Kao što nije prihvatljivo da odrasli u porodici udaraju jedni druge, nije prihvatljivo ni da udaraju decu. Ne postoji „bezbedno” udaranje.
- **Zabluda o „ćušlama iz ljubavi”:** Ljubav i nasilje nisu isto. Ako dete dobija bol uz poruku da je to ljubav, ono uči da su bol i bliskost povezani i da je prihvatljivo povrediti slabijeg „za njegovo dobro”.
- **Zabluda o razmaženosti:** Strah od kazne nije isto što i stvarno razumevanje pravila. Pozitivno disciplinovanje ne kvvari decu, već im pomaže da razviju samokontrolu i odgovornost iz svesti, a ne iz straha.
- **Zabluda o zaštiti od opasnosti:** Zaustaviti dete da ne istrči na ulicu jeste čin zaštite. Međutim, naknadno udaranje ne uči dete kako da se čuva. Zaštita od opasnosti nije nasilje.
- **Zabluda „Mene su tukli, pa mi ništa ne fali”:** Ljudi koji ovo tvrde često potiskuju proživljeni bol. Niko ne zna kakav bi postao da nije bio udaran – verovatno bi imao više samopouzdanja i sigurnosti. Mnogi kasnije nesvesno ponavljaju isti obrazac sa svojom decom.
- **Zabluda „Udarim samo kad zasluži”:** Ovaj pristup počiva na neravnopravnom odnosu moći u kom fizička kazna ne uči odgovornosti, već produbljuje strah, slabi poverenje i prekida otvorenu komunikaciju.

Zašto je odraslima teško da odustanu od udaranja?

Razlozi su često dublji: lično iskustvo i nespremnost da se preispitaju postupci sopstvenih roditelja; impulsivno reagovanje usled besa, stresa i iscrpljenosti; kao i bazični nedostatak znanja o nenasilnim alternativama za postavljanje granica.

Nenasilne alternative i pozitivno disciplinovanje

Umesto fokusiranja na kaznu, roditeljstvo treba usmeriti na učenje i građenje odnosa kroz postavljanje granica sa poštovanjem:

- **Pozitivan primer:** Budite dosledni; ako očekujete da dete ne viče, i vi u konfliktu govorite mirno. Kada vičemo ili udaramo, deca uče agresiju, a fokusiraju se na strah i osećaj nepravde umesto na grešku.
- **Pohvala i ohrabrenje:** Primitite dobre stvari koje dete radi i pohvalite konkretan postupak.
- **Prilagodavanje očekivanja uzrastu:** Uskladite zahteve sa razvojnim mogućnostima deteta.
- **Slušanje i validacija osećanja:** Dozvolite detetu da izrazi bes ili strah i pažljivo ga saslušajte.
- **Komunikacija bez napada na ličnost:** Jasno izrazite očekivanja, vrednosti i svoja osećanja (npr. „Ne sviđa mi se taj postupak” umesto „Ponašaš se kao divljak”).
- **Ispravljanje greške:** Pokažite detetu *kako* da ispravi ono što je pogrešno uradilo, jer je cilj izgradnja samodiscipline.
- **Izvinjenje:** Izvinite se detetu ako ste prema njemu nepravilno postupili.

Uloga organizacija civilnog društva u praksi

Zaštita dece od telesnog kažnjavanja zajednička je odgovornost porodice, institucija i organizacija civilnog društva (OCD). Kako bi ova zabrana zaživela, OCD mogu delovati kroz:

- **Edukaciju i podršku roditeljima:** Kroz radionice o pozitivnom roditeljstvu, posebno pružajući podršku porodicama u stanju siromaštva, stresa ili onima koje brinu o detetu sa smetnjama u razvoju i invaliditetu.
- **Jačanje kapaciteta profesionalaca:** Edukovanje zaposlenih u obrazovanju, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti za prepoznavanje nasilnog disciplinovanja.
- **Zagovaranje i saradnju sa institucijama:** Praćenje primene zakona, saradnja sa školama i centrima za socijalni rad, i uključivanje dece i roditelja u kreiranje programa.
- **Promenu društvenih stavova:** Promovisanje poruke da zabrana nije usmerena protiv roditelja, već da predstavlja podršku u razvijanju bezbednih i nenasilnih odnosa sa decom.

Zaključak. Nenasilno vaspitanje i pozitivna disciplina predstavljaju jedini put ka izgradnji emocionalno stabilnih i odgovornih ličnosti. Kroz zajedničke napore zakonodavstva, civilnog sektora i samih porodica, odrastanje bez straha i poniženja treba da postane društveni standard i svakodnevna praksa za svako dete.

Izvori i literatura. U pripremi ovog stručnog teksta korišćena je literatura: UNICEF-a, Mreže organizacija za decu Srbije (MODS), Centar za prava deteta (CPD), Užičkog centra za prava deteta (UCPD).

Analizu Porodičnog zakona radila je stručna saradnica UCPD-a, advokatica **Marija Perović** u okviru projekta „Prava deteta su ljudska prava”, koji je podržan od strane Evropske unije.